

Monument voor

Enigszins verscholen tussen de bomen naast Utrechtseweg 148 staat een bijzonder vredesmonument. Het betreft een betonnen, driezijdige obelisk met een bolvormige bekroning. Op iedere zijde is in reliëf een cirkel met daarin een kruis aangebracht. Daaronder staat in witgeschilderde art-decoletters in het Nederlands, Engels en Esperanto de tekst: *Wereld/vrede/door/federale/wereld/regering*. In opdracht van Bureau Monumentenzorg heb ik onderzoek gedaan naar de herkomst van dit monument.

door **JOJANNEKE CLARIJS**

Na een oproep in de krant kreeg ik verschillende reacties. Daaruit blijkt dat het vredesmonument vervaardigd is door H.A.C. van der Kraan. Bewoner Jakob Nieweg heeft de obelisk in de jaren twintig van de vorige eeuw in zijn tuin aan de Utrechtseweg 177 geplaatst. Na diens verhuizing in 1953 heeft de nieuwe bewoner het gedenkteken verplaatst naar de overkant van de Utrechtseweg, waar het nu nog staat. Nieweg is in Amersfoort geen onbekende; geheel toevallig was er gelijktijdig met mijn onderzoek een expositie van zijn werk in Museum Flehite (april-juni 2007). Al in 2001 was een publicatie over zijn werk verschenen.

JAKOB NIEWEG

De Friese predikantzoon Jakob N. Nieweg (1877-1955) was na een studie en promotieonderzoek in de theologie werkzaam als predikant in onder andere Winsum en Spankeren. In 1914 besloot hij zich geheel te wijden aan de schilderkunst, waarbij hij zich liet adviseren door kunstkenner H.P. Bremmer. In 1919 vestigde hij zich in Amersfoort aan Utrechtseweg 148 en in 1921 verhuisde hij naar Utrechtseweg 177. Nieweg was zeer actief in het Amersfoortse culturele leven en was in 1922 mede-oprichter van de Amersfoortse Kunstkring. Deze Kunstkring organiseerde onder andere vele exposities, lezingen en concerten. In de jaren twintig en dertig ontwikkelde Nieweg een eigen schilderstijl. Zijn stillevens, portretten, stadsgezichten en landschappen zijn tekenachtig en sober van kleur. Hij exposeerde in het hele land, vaak samen met andere kunstenaars als Charley Toorop en Dirk Nijland. Nieweg voelde zich betrokken bij het leed van zijn medemensen. Dit kwam onder andere tot uitdrukking in de onderwerpkeuze voor zijn kunstwerken, maar ook in zijn functie bij Kerk en Vrede. Nieweg was lange tijd voorzitter van

Jojanneke Clarijs heeft in opdracht van Bureau Monumentenzorg onderzoek gedaan naar de cultuurhistorische kwaliteiten van enkele opmerkelijke gebouwen in het Bergkwartier. In vier artikelen in de Kroniek zal zij verslag doen van haar bevindingen. Dit is het voorlaatste artikel.

de Amersfoortse afdeling van deze vereniging. Kerk en Vrede was opgericht in 1924 en zette zich in voor ontwapening en geweldloosheid.

HENK VAN DER KRAAN

In de krantenartikelen is sprake van een vergelijkbaar monument in Leusden. Hendrik van der Kraan (1888-circa 1967) heeft inderdaad een tweede obelisk met bakstenen kern vervaardigd. Deze heeft slechts aan één zijde de tekst *Wereld/vrede/door/federale/wereld/regering* en een wereldbol en duiven als bekroning. Volgens bewoners en familieleden stond het monument bij Van der Kraans woning, *Het Boschvioletje*, op het terrein van 's Zomers Buiten aan de Dodeweg in Leusden. Van der Kraan was directeur-eigenaar van dit complex van vakantiewoningen uit 1917, naar ontwerp van de Haagse architect G. Fles. De gemeubileerde woningen waren be-

Het lage monument in Leusden

de wereldvrede

Het monument aan de Utrechtseweg

doeld als goedkoop vakantiehuisje voor kantoorpersoneel, ambtenaren en onderwijzers. In 1920 kwam daar het Zonnehuis bij als vakantieverblijf voor arme Rotterdamse kinderen. Van der Kraan woonde in Rotterdam, maar verbleef geregeld in *Het Boschvioletje*. De woning is met de aanleg van de snelweg A28 gesloopt. Het monument bevindt zich momenteel in de tuin van een van de andere woningen van Zomers Buiten, maar verkeert in slechte staat.

BELANGRIJKSTE

LITERATUUR

- 'Mysterie monument opgelost', in: *Amersfoortse Courant* 3 februari 1989.
- L. van Bergen, *Voor een wereld één in verscheidenheid. 50 jaar Wereld Federalisten Beweging Nederland* (Den Haag/Nijmegen 1998) 28-29.
- 'Dodeweg 15-24: 's Zomers Buiten', in: *Leusden Toen* (2007) 3, p. 35-37.
- H.A.C. van der Kraan, *Van nul tot tachtig* (z.p. 1967).
- R. van der Linde-Beins & O. Maurer, *Jakob Nieweg. In stille bewondering* (Amersfoort 2001).
- H. Renes, H. Vlaardingerbroek en L. Wevers, *Leusden. Geschiedenis en architectuur* (Zeist 1998) 131.
- Jacco Snoeijer, 'Wereldvredemonument', in: *NRC Handelsblad* 30 (90) 30, 15 januari 2000.

Met dank aan Max Cramer, mevrouw Haar, meneer Kingmans, Robert van Lissa en Danielle Vader.

Jojanneke Clarijs is kunsthistorica en heeft een bureau voor cultuurhistorisch onderzoek en advies in Hoogland.

Van der Kraan heeft ook een ander vredesmonument voor het complex vervaardigd. Dit monument staat in de voortuin van *'t Varentje* (Dodeweg 18) en bestaat uit een driezijdige getrapte basis met de tekst: *Het leven is heilig/Maak het ook veilig* in het Nederlands, Engels en Esperanto. Aan alle zijden is tweemaal in reliëf een cirkel rond een kruis te zien, identiek aan dat van de obelisk. Op de basis staat een wereldbol. Begin jaren vijftig is een kinderfiguur gemaakt dat bovenop de wereldbol heeft gestaan, maar intussen is verdwenen. De pop van een bewoonstertje van het complex was hiervoor als model gebruikt.

WERELDFEDERALISME

Van der Kraan was sinds 1935 betrokken en actief bij de vredesbeweging. Hij was enige tijd lid van de Wereld Federalisten Beweging Nederland (WFBN). Daarnaast had hij een eigen organisatie genaamd Nationale Stichting Propaganda voor Federale Wereldregering (NSPFW), een stichting die streefde naar een oorlogsvrije wereld. Van der Kraan verwoordde zijn vérgaande pacifistische opvattingen in zijn blad *Ban de oorlog uit, Nu!* Hoe Nieweg en Van der Kraan elkaar kenden is niet met zekerheid te zeggen. Wellicht hebben ze elkaar ontmoet via hun werk voor Kerk en Vrede en de NSPFW. Beide vredesorganisaties zijn typerend voor de opleving van het pacifisme na zowel de Eerste als de Tweede Wereldoorlog, waaruit onder andere de Volkenbond (1919) en de Verenigde Naties (1945) voortkwamen. Ook ideeën over een wereldfederatie waren toen wijd verbreid. Over de datering van de monumenten is het laatste woord nog niet gezegd. Stilistisch gezien en ook volgens de zoon van Nieweg zou de obelisk aan de Utrechtseweg uit de periode kort na de Eerste Wereldoorlog kunnen dateren. De twee monumenten in Leusden dateren echter uit 1949, zo blijkt uit een uitgave met memoires van Van der Kraan en uit mededelingen van zijn familieleden en bewoners van Zomers Buiten. Van der Kraan werd bij de vervaardiging geholpen door zijn onderhoudsassistent voor Zomers Buiten, Jan de Jong uit Katwijk.

Indien u beschikt over aanvullende informatie over het vredesmonument, Nieweg of Van der Kraan, dan kunt u contact opnemen met Max Cramer van bureau Monumentenzorg van de gemeente Amersfoort: telefoon: 033 46 94 816, e-mail: ma.cramer@amersfoort.nl.